

Ο αγνωθεϊστής και το θεϊκό ου (Ντάνιελ Κλάιν)

Categories : [ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ](#)

Date : 17 Σεπτεμβρίου, 2019

«...Είδα ένα θεϊκό Ου. Φοβάμαι πως θα πρέπει να αναθεωρήσω όλα όσα έχω γράψει κι έχω πει σχετικά με το θέμα...» (A. J. Ayer, Βρετανός Φιλόσοφος [λογικός θετικιστής], 1910-1989).

Όταν διάβασα αυτά τα λόγια του καθηγητή Άγερ, το 1988, σε ένα απόκομμα εφημερίδας που μου έστειλε ένας φίλος, που ζούσε στο Λονδίνο, δεν μπορούσα να πιστέψω στα μάτια μου — σοβαρό πρόβλημα για έναν εμπειριστή σαν κι εμένα. Ο Άγερ ήταν γνωστός ως ένας από τους πλέον σκεπτικιστές επιστημολόγους στην ιστορία της φιλοσοφίας. Για όνομα του Θεού, τι είχε συμβεί;

Όταν σε ηλικία είκοσι ετών είχα διαβάσει το εξαιρετικά γόνιμο βιβλίο του Άγερ: Γλώσσα, αλήθεια και λογική, έπαθα τέτοιο σοκ, ώστε κουλουριάστηκα σε εμβρυϊκή στάση στο κρεβάτι μου. Ο Άγερ διέλυε, εις τα εξ ων συνετέθησαν, όλα όσα νόμιζα ότι γνώριζα, και, το σημαντικότερο, όσα πίστευα ότι μπορούσα να γνωρίσω. Δεν άφηνε όρθιο σχεδόν τίποτα. Ο Άγερ εξέθετε με διαύγεια τις βασικές αρχές του λογικού θετικισμού και τα όρια μέσα στα οποία μπορούμε να μιλάμε για αλήθεια και ψεύδος. Αυτά περιλαμβάνουν ό,τι μπορεί να αποδειχτεί εμπειρικά ή ορθολογικά.

Οι λογικές και οι μαθηματικές προτάσεις μπορούν να επαληθευτούν ή να διαψευστούν μέσω της ανάλυσής τους, και άρα βρίσκονται εντός των εν λόγω ορίων. «Δύο και δύο κάνει τέσσερα; Ναι, αυτό στέκει». Και οι εμπειρικές προτάσεις σχετικά με την ύπαρξη, τις ιδιότητες και τις κινήσεις των αντικειμένων στον πραγματικό κόσμο μπορούν να επαληθευτούν ή να διαψευστούν μέσω της παρατήρησης, και άρα έχουν και αυτές νόημα. «Μηλιά είναι εκείνο το δέντρο;». «Ναι, πράγματι, βλέπω μήλα».

Αυτά είναι όλα κι όλα τα όρια της ασφαλούς γνώσης μας. Δεν έχει νόημα να μιλάμε για καλό ή κακό, όμορφο ή άσχημο, άξιο ή ανάξιο λόγου, αφού τίποτε από αυτά δεν είναι αποδείξιμο. Δεν υπάρχει κανένας τρόπος να αποφανθούμε ως προς το αν μια τέτοια πρόταση είναι αληθής ή ψευδής· κατά συνέπεια είναι όλες τους ανάξιες λόγου — τουλάχιστον από ορθολογική σκοπιά. Ο Άγερ γράφει πως το να λέμε ότι κάτι είναι «κακό» — όπως στη φράση: «Το να χτυπάμε κάποιον στο κεφάλι είναι κακό» — ισοδυναμεί με το «άουτς», που λέμε όταν κάποιος μας χτυπάει στο κεφάλι. Καμία από τις δύο προτάσεις δεν μπορεί να ελεγχθεί ως προς την αλήθειά της· απλώς εκφράζουν το πώς αισθάνεται ο ομιλητής. Στην ίδια κατηγορία ανήκει η πρόταση που λέει ότι η Μόνα Λίζα είναι σπουδαίο έργο τέχνης. Και, φυσικά, η πρόταση: «Η ζωή έχει νόημα», δεν έχει κανένα νόημα· δεν υπάρχει κανένας τρόπος να επαληθευτεί ή

να διαψευστεί.

Η λαίλαπα του Άγερ απογύμνωσε το δέντρο της φιλοσοφίας. Όπα, λοιπόν, πάνε η ηθική και η αισθητική, πάνε και — Κύριε των Δυνάμεων! — η θρησκεία και η θεολογία, και όλα τα άλλα μεταφυσικά θέματα που συζητούν οι φιλόσοφοι εδώ και δύο - τρεις χιλιετίες. Φιλόσοφοι και μελετητές της φιλοσοφίας ανά την υφήλιο ξάπλωναν σε εμβρυϊκή στάση και αναστέναζαν λέγοντας: «Αυτό είναι όλο κι όλο;». Όμως, δεν μπορούσαν να βρουν κάποιο λογικό επιχείρημα για να αντικρούσουν τον λογικό θετικισμό. Μπορούσαν να αντιτάξουν μόνο εκείνα τα ασουλούπωτα, άμορφα πράγματα που αποκαλούνται αισθήματα και συναισθήματα, τα οποία δεν επαρκούν για να φιλοσοφήσει κανείς κυριολεκτικά.

Ο Α.Τ. Άγερ (Φρέντι για τους φίλους του), παρά τον κυνισμό που αποπνέει το έργο του, ήταν ευπροσήγορος και πολύ κοινωνικός άνθρωπος. Και παρότι έμοιαζε εμφανισιακά με σπασίκλα ακαδημαϊκό, έκανε τέσσερις γάμους με τρεις Βρετανίδες (η μία τον παντρεύτηκε δύο φορές)... Κάποτε, μάλιστα, σε ηλικία εβδομήντα επτά ετών, έγινε ο ίδιος πρωταγωνιστής άρθρου κουτσομπολίστικης εφημερίδας, όταν τα έβαλε με τον πυγμαίχο Μάικ Τάισαν σε ένα κοκτέιλ πάρτι στο Μανχάτταν. Η συγκεκριμένη ιστορία κυκλοφόρησε ευρέως: Ο Φρέντι είχε πιάσει κουβεντούλα με μερικούς σχεδιαστές μόδας και μοντέλα, όταν ακούστηκε μια καλεσμένη να ουρλιάζει ότι η φίλη της δεχόταν επίθεση στην κρεβατοκάμαρα. Ο Άγερ ανέλαβε αμέσως δράση. Έσπευσε στο υπνοδωμάτιο και είπε στον Τάισον να σταματήσει αμέσως. Αμέσως!

Ο Τάισαν απάντησε: «Ξέρεις ποιος είμαι εγώ, ρε; Είμαι ο παγκόσμιος πρωταθλητής βαρέων βαρών!».

Ο Άγερ ανταπάντησε: «Κι εγώ είμαι ο πρώην κάτοχος της Έδρας Λογικής Γουάικαμ. Είμαστε διαπρεπείς και οι δύο, ο καθένας στο πεδίο του• προτείνω να το συζητήσουμε σαν λογικοί άνθρωποι».

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των παρευρισκομένων, εν συνεχεία ο Άγερ και ο Τάισον συζήτησαν μεταξύ τους κάποια ηθικά ζητήματα, που άπτονταν της περίπτωσης...

Ο Φρέντι το γλεντούσε με τα ΜΜΕ, του άρεσε να είναι δημόσιο πρόσωπο κι εμφανιζόταν συχνά σε εκπομπές του BBC, για να αποδομεί με εκτενείς αναλύσεις όλες τις γελοίες πεποιθήσεις των αποκαλούμενων ευφώνων ανθρώπων, όπως πεποιθήσεις για την ύπαρξη Θεού και μετά θάνατον ζωής. Θεωρούνταν ο αρχιαθεϊστής της Μεγάλης Βρετανίας, αν και προτιμούσε να αυτοαποκαλείται «αγνωθεϊστής» («igttheist»), δηλαδή κάποιος που υποστηρίζει ότι η ίδια η ιδέα του «Θεού» στερείται νοήματος. Συμμετείχε σε πολυάριθμες συζητήσεις, στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο, με τους πιο επιφανείς επισκόπους και θεολόγους της χώρας.

Μάλιστα, έμεινε στην ιστορία μια εκπομπή, κατά τη διάρκεια της οποίας πήρε τη διανοητική του βίτσα και τις έβρεξε για τα καλά στον πολυμαθή ιησουίτη ιερέα Φρέντερικ Κόπλστον. (Συγκρατήστε το όνομα αυτό).

Είκοσι πέντε χρόνια αφότου είχα διαβάσει το *Γλώσσα, αλήθεια και λογική* είχα πάψει να κουλουριάζομαι απεγνωσμένος, όταν συλλογιζόμουν τον σκεπτικισμό του Άγερ, που όλα τα σφάζει κι όλα τα μαχαιρώνει, ωστόσο ακόμη μου σηκωνόταν η τρίχα. Εν πάση περιπτώσει, την ίδια εποχή που συνέβη το περιστατικό με τον Τάισον έτυχε να διαβάσω μια συνέντευξη του Άγερ στον *London Observer*, όπου ο φιλόσοφος δήλωνε: «Καθώς φαίνεται, αφιέρωσα όλο τον χρόνο μου προσπαθώντας να κάνω τη ζωή πιο ορθολογική, μόνο και μόνο για να συνειδητοποιήσω ότι όλοι οι κόποι μου πήγαν χαμένοι».

Πώς είπατε, παρακαλώ, Α. Τ. Άγερ;

Σαστισμένοι οι συνάδελφοί του, όσο κι αν φρόντιζαν να μην το δείχνουν, επέμεναν ότι ο Άγερ δεν απαξίωνε το έργο μιας ολόκληρης ζωής, αλλά απλώς υπονοούσε ότι υπάρχουν και άλλα πράγματα στη ζωή πέρα από τα θέματα που απασχολούν τους φιλοσόφους. Όπως ίσως τα συναισθήματα — ας πούμε, η δίκαιη αγανάκτηση που νιώθεις, όταν αντικρίζεις έναν άντρα να αποπειράται να βιάσει μια γυναίκα.

Λιγότερο από έναν χρόνο, αφότου ο Άγερ «μπήκε στο ρινγκ» με τον Τάισον βίωσε μια επιθανάτια εμπειρία, όταν κατάπιε βιαστικά ένα κομμάτι τόνου, που του έφραξε τον οισοφάγο. Η λεπτομερής περιγραφή του: «Τι είδα όταν ήμουν νεκρός» (τίτλος του άρθρου που έγραψε ο Άγερ σχετικά με την εμπειρία του), θα γινόταν πρώτη τάξεως σενάριο για μεταφυσικό θρίλερ. Ιδού μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

«Ήταν κάτι εντελώς πρωτόγνωρο. Οι σκέψεις μου έγιναν πρόσωπα».

Και: «Είδα μπροστά μου ένα κόκκινο φως ... Γνώριζα ότι αυτό το φως είχε την ευθύνη της διακυβέρνησης του σύμπαντος. Ανάμεσα στους υπουργούς του υπήρχαν δύο πλάσματα, που ήταν επιφορτισμένα με την εποπτεία και τη διαχείριση του χώρου ... Κάτι είχε πάει κάπως στραβά με αυτόν τον χώρο, σαν να επρόκειτο για ένα παζλ που είχε συμπληρωθεί λάθος ... Και, εξαιτίας της προβληματικής αυτής κατάστασης, οι νόμοι της φύσης είχαν πάψει να λειτουργούν όπως θα έπρεπε».

Ο Άγερ έγραψε επίσης ότι, εν συνεχεία — πάντα κατά τη διάρκεια της επιθανάτιας εμπειρίας του — συνειδητοποίησε ότι έφερε ο ίδιος την ευθύνη να διορθώσει τα πράγματα κάνοντας ορισμένες ρυθμίσεις στο Χωροχρονικό Συνεχές, όσον αφορά τον Χρόνο. Κοντολογίς, μόνο αν ήταν κανείς παρών εκεί μαζί του θα μπορούσε να καταλάβει τι εννοούσε — πάντως ο Άγερ σαφέστατα ήταν εκεί.

Όπως θα περίμενε κανείς, η διήγηση του Άγερ προκάλεσε σάλο στον κόσμο της φιλοσοφίας. Μήπως ο γεροειδήμονας της λογικής εκδήλωνε συμπτώματα άνοιας; Μήπως η προοπτική του επικείμενου θανάτου του, του είχε θολώσει το μυαλό; Πάντως, ο ίδιος ο Άγερ προέβη σε μια συγκρατημένη κίνηση μετριασμού της βαρύτητας της διήγησής του, λέγοντας ότι οι εν λόγω αλλοκοσμικές εμπειρίες του «εξασθένισαν όχι την πεποίθησή μου ότι δεν υπάρχει μετά θάνατον ζωή, αλλά την άκαμπτη στάση μου απέναντι στη συγκεκριμένη πεποίθηση». Χρησιμοποίησε δηλαδή φιλοσοφική γλώσσα για να πει: «Κοιτάξτε να δείτε, δίνω στον εαυτό μου λίγο χώρο, για να ανασάνει εδώ πέρα».

Όμως, όλη αυτή η ιστορία του Άγερ έχει μια πτυχή, που με προδιαθέτει να νιώσω δέος, θρησκευτικό δέος. Ένας ανταποκριτής του BBC, ονόματι Πίτερ Φότζις, ο οποίος γνώριζε καλά τον Άγερ, μίλησε με κάποιο δρ Τζορτζ, τον γιατρό που είδε τον Άγερ αμέσως μετά την επιθανάτια εμπειρία του. Ο Φότζις ανέφερε τα εξής: «(Ο Άγερ) είπε καθαρά «Θεϊκό Ου», είπε ο δρ Τζορτζ. “Μου εκμυστηρευόταν μια εμπειρία που τον είχε αναστατώσει, και νομίζω πως ντρεπόταν λίγο για τα λεγόμενά του, δεδομένου ότι ήταν δηλωμένος αθεϊστής. Μου εκμυστηρεύτηκε με άκρα σοβαρότητα. Απ’ ό,τι κατάλαβα, ένιωθε πως είχε έρθει πρόσωπο με πρόσωπο με τον Θεό ή τον δημιουργό του ή αυτό που θα μπορούσε κανείς να ονομάσει Θεό”».

Δημοσίως ο Άγερ εξακολούθησε να προσπαθεί να μετριάσει τη βαρύτητα της αλλοκοσμικής εμπειρίας του, ωστόσο, σύμφωνα με τον Φότζις, ο αρχιαθεϊστής είχε πια γίνει άλλος άνθρωπος στην ιδιωτική του ζωή: «Όπως το έθεσε σαρδόνια η Ντι Ουέλς (πρώην σύζυγος του Άγερ), “έγινε πολύ καλύτερος άνθρωπος αφότου πέθανε. Έπαψε σε μεγάλο βαθμό να κοκορεύεται. Έδειχνε ενδιαφέρον για τους άλλους ανθρώπους” ... Η πρώην σύζυγος παρατήρησε επίσης ότι στο λυκόφως της ζωής του ο Άγερ άρχισε να περνάει πολύ χρόνο με τον πατέρα Φρέντερικ Κόπλστον, τον πρώην αντίπαλό του στην εκπομπή του BBC. Μέχρι τότε οι δύο άντρες δεν είχαν ιδιαίτερες σχέσεις, αν και ο Άγερ, θέλοντας και μη, έτρεφε σεβασμό για τη διανοητική δεινότητα του Κόπλστον ... Παρ’ όλα αυτά, τον τελευταίο χρόνο της ζωής του ο Άγερ έκανε πολλή παρέα με τον Κόπλστον, συζητώντας και ανταλλάσσοντας επιχειρήματα μαζί του, ποιος ξέρει γύρω από ποια θέματα. Πρέπει να ήταν παράξενο ζευγάρι οι δυο τους, καθισμένοι στις πιο χαμηλόφωτες γωνιές της Λέσχης Γκάρρικ στο Λονδίνο. Ο καθολικός ιερέας έφτασε ακόμη και στο σημείο να ευλογήσει την καθ’ όλα κοσμική αποτέφρωση του Άγερ. “Στο τέλος υπήρξε ο στενότερος φίλος του Φρέντι”, είπε η Ντι. “Απίστευτο κι όμως αληθινό”...».

Ίσως ο Φράνσις Μπέικον έκανε λάθος, τουλάχιστον όσον αφορά την περίπτωση του Άγερ. Ο τελευταίος, αντί να βρει νόημα στη θρησκεία μέσα από την εμπριθή μελέτη της φιλοσοφίας, βρήκε αυτό το νόημα επειδή, για μερικές θεϊκές στιγμές, έπαψε να σκέφτεται ως φιλόσοφος.

Ως αγνωστικιστής, που δεν έχει πάψει να ευελπιστεί ότι μια μέρα, με κάποιον τρόπο, θα ρίξει και αυτός τη φευγαλέα ματιά του σε ένα Θεϊκό Ον, δεν μπορώ παρά να βρίσκω παρήγορο το γεγονός ότι αυτός ο λαμπρός σκεπτικιστής φιλόσοφος αντίκρισε πράγματι ένα τέτοιο Ον. Θέλω πώς και πώς να εξασθενίσουν οι έως τώρα «άκαμπτες» αμφιβολίες μου.

(Ντάνιελ Κλάϊν, Κάθε φορά που βρίσκω το νόημα της ζωής, το αλλάζουν, έκδ. «Πατάκη», σελ. 204-212, Αθήνα 2017).